

Dawid Makowski

 <https://orcid.org/0009-0003-6007-0393>
dawid.makowski@anselmianum.com

Pontificio Ateneo Sant'Anselmo, Rome

 <https://ror.org/02pn9ep17>

Od „święceń” do „posług”. Droga do reformy święceń niższych

 <https://doi.org/10.15633/ps.29104>

Dawid Makowski – student teologii na Papieskim Uniwersytecie Świętego Anzelma w Rzymie, członek Komisji Liturgicznej Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, twórca i koordynator projektu „Z pasji do liturgii”.

Article history • Received: 21 Nov 2024 • Accepted: 23 Dec 2024 • Published: 31 Mar 2025

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Od „święceń” do „posług”. Droga do reformy święceń niższych

Prezentowana publikacja skupia się na zagadnieniu odnowy święceń niższych i subdiakonatu w kontekście przyczyn, które wpłynęły na to działanie. Dzisiejsze posługi liturgiczne, przeznaczone dla wiernych świeckich, przez wiele poprzednich wieków były sklerykalizowane. Rodziło to liczne problemy, przede wszystkim związane z niezrozumieniem ich istoty. Niniejszy artykuł przedstawia więc zarówno problemy, jak i wstępne plany dotyczące odnowienia stopni niższych od diakonatu. W tym celu tekst został podzielony na trzy części. Pierwszy rozdział traktuje o przyczynach historycznych, wskazując na konsekwencje klerykałizacji święceń niższych, której początki sięgają średniowiecza. Druga część pracy dotyczy rozwoju teologii w XX wieku, podkreślając rozwijającą się wówczas refleksję Kościoła nad zagadnieniami eklezjologii (ze szczególnym uwzględnieniem laikatu). Rozdział trzeci przedstawia wstępne założenia reformy święceń niższych, które wskazują na troskę biskupów o należne miejsce dla posług stałych.

Słowa kluczowe: święcenia niższe, posługi, liturgia, laikat, odnowa liturgiczna

---

Abstract

From „ordination” to „ministry”. The road to the reform of minor orders

The article deals with the question of the renewal of minor orders and the subdiaconate with regard to the reasons that influenced this process. The current liturgical services intended for the laity had been clericalised in past centuries. This has led to numerous problems, which are mainly caused by a misunderstanding of their nature. This article therefore presents both the problems and the various preliminary plans for the renewal of the ordinations of the diaconate. To this end, the text is divided into three sections. The first part deals with the historical causes and shows the consequences of the clericalisation of the lower orders in the Middle Ages. The second part of the work deals with the development of theology in the twentieth century and sheds light on the then developing reflections of the Church on the question of ecclesiology (with particular reference to the laity). The third chapter deals with the first reflections on the reform of minor orders, in which the bishops concern for the appropriate place of permanent ministries becomes clear.

Keywords: minor orders, ministries, liturgy, laity, liturgical renewal

---

Kościół od zawsze posiadał w sobie różne rodzaje posługi, mające na celu zaradzanie jego potrzebom¹. Czynności te, początkowo przeznaczone dla osób świeckich, z biegiem lat zostały jednak zarezerwowane jedynie dla tych, którzy poprzez przyjęcie tonsury należeli do stanu duchownego². Taka sytuacja utrzymywała się przez ostatnie tysiąclecie i mimo że początkowo nie stwarzała większych problemów, to po soborze w Trydencie (1545–1563) zaczęto zauważać nie tylko trudności z wykonywaniem tych posług przez kleryków z niższymi święczeniami, ale także „fikcyjność” tych stopni³. Wpływ na to miał przede wszystkim zawód związany z odnową święceń niższych, którą zaproponowali ojcowie soborowi w dekrete o reformie, jednak do niej nie doszło⁴. Pojawiała się więc coraz to bardziej nagląca potrzeba skupienia się nad tymi stopniami sakramentu święceń, którą dostrzegali przede wszystkim biskupi, dzielący się swoimi spostrzeżeniami ze Stolicą Apostolską.

Niniejszy artykuł ma na celu zwrócenie uwagi nie tyle na przebieg reformy święceń niższych, co na jej przygotowanie. Odnowa liturgiczna nie miała bowiem miejsca nagle, ponieważ prowadziła do niej długa droga. Czas przygotowania do gruntownej reformy ostiariatu, lektoratu, egzorcystatu, akolitatu i subdiakonatu (dawnych święceń niższych) był cennym okresem pogłębiania doktryny i zdobywania wiedzy o rozumieniu tych stopni w Kościele⁵. Przez swoją wielowątkowość stanowił on niezwykle złożony etap, dlatego niniejsza publikacja została podzielona na trzy części tematyczne. Pierwsza z nich dotyczyć będzie aspektu

1 Zob. G. Greshake, *Być kapłanem dzisiaj*, przekł. W. Szymona, Kraków 2010, s. 177.

2 Tonsura była ceremonią inicjacji do stanu duchownego. Udzielano jej przed pierwszymi święczeniami i polegała ona na wycięciu fragmentów włosów na głowie przyjmowanego do duchowieństwa oraz przyobleczenia w szaty duchowieństwa. Powstała ona prawdopodobnie około IV wieku w środowisku mniszym, a obowiązek jej przyjęcia przez wszystkich pretendujących do kapłaństwa pojawił się w Kościele około 595 roku. Zob. R. Molitor, *Vom Sakrament der Weihe*, t. 1, Regensburg 1938, s. 101.

3 Zob. H. Powodowski, *Liturgia, abo opisanie Mszy Świętęj, y Obrzędów ięj*, Kraków 1604, s. 128.

4 Zob. E. Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, t. 1, Lwów 1878, s. 109.

5 Przy tym warto wspomnieć, że z subdiakonatem sytuacja była o tyle skomplikowana, o ile w ciągu wieków—około 1163 roku—stał się on święczeniem wyższym. Szeroko na ten temat zobacz: D. Makowski, *Urząd subdiakonatu jako święcenie wyższe. Perspektywa historyczno-prawna rozwoju święceń subdiakonatu do XIII w.*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 37 (2024) nr 1, s. 78–92.

historycznego, nakreślając przyczyny reformy liturgicznej w zakresie posług liturgicznych. Część druga podkreśli teologiczne znaczenie odnowy, wskazując na pogłębiającą się doktrynę Kościoła, szczególnie w zakresie eklezjologii, w okresie poprzedzającym Sobór Watykański II (1962–1965). Pozwoli to dostrzec i lepiej zrozumieć wstępne plany reformy, które będą przedmiotem trzeciej części artykułu.

1. Aspekt historyczny podjęcia refleksji nad święceniami niższymi

Chcąc dobrze zrozumieć ideę reformy liturgicznej w zakresie święceń niższych, należy przede wszystkim dostrzec, że w myśli przedsoborowej dominowało przeświadczenie, że wszystkie rodzaje służby kościelnej winni pełnić duchowni⁶. W istocie tak było od VI wieku, gdyż w orzeczeniach Synodu w Adze z 506 roku znajdują się ostatnie wzmianki o usługujących podczas liturgii, którzy nie byli duchownymi⁷. Na podstawie orzeczeń synodalnych można wywnioskować, że od drugiej połowy VI wieku w liturgii usługiwały już tylko osoby ze stanu duchownego⁸. Wówczas bowiem niższe urzędy Kościoła, istniejące dotychczas obok

---

6 Zob. T. Szwagrzyk, *Ministrant do Mszy św. i jego ubiór*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 10 (1957) nr 4–5, s. 317, <https://doi.org/10.21906/rbl.2630>. Zgodnie z przedsoborowym Kodeksem prawa kanonicznego naczyn liturgicznych mógł dotyczyć tylko ten mężczyzna, który otrzymał od Kościoła przynajmniej tonsurę, czyli który był duchownym. Jedynie za zgodą kompetentnej władzy kościelnej mógł to w sytuacji nadzwyczajnej pełnić ktoś inny. Zob. *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Romae 1917, can. 1306 §1. Szerzej na ten temat zob. T. Szwagrzyk, *Dotykanie naczyń świętych i pranie bielizny kielichowej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 12 (1959) nr 2, s. 195, <https://doi.org/10.21906/rbl.2713>.

7 Zob. *Concilium Agathense, Canones*, w: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 8, red. J. D. Mansi, Venetiis 1762, can. 65–66, s. 334–335. Wcześniej takie wzmianki można było spotkać w orzeczeniach Synodu w Arles, odbywającego się tam pomiędzy 449 a 461 rokiem, a także Synodu w Milevi z 402 roku. Zob. *Concilium Arelatense III, Institutio sanctorum episcoporum in causa insulae lerinensis*, w: *Sacrorum conciliorum*, vol. 7, Florentiae 1762, s. 908; *Concilium Milevitanum I, Notae Severini Binii*, w: *Sacrorum conciliorum*, vol. 3, Florentiae 1759, can. 90, s. 1140–1141.

8 Zob. *Concilium Turonicum II, Canones*, w: *Sacrorum conciliorum*, vol. 9, can. 4, Florentiae 1763, s. 793.

hierarchii, zostały sklerykalizowane i włączone w ramy duchowieństwa⁹. Szczyt tego procesu miał miejsce w X wieku, kiedy to zaczęto rozróżniać duchownych mających niższe święcenia od duchownych ze święceniami wyższymi, nie tylko przez wielkość tonsury, ale także przez odmienne nazewnictwo dwóch grup, stosując wobec nich sformułowania: „święcenia niższe” i „święcenia wyższe”¹⁰.

Jednak już w XVI wieku podczas obrad Soboru Trydenckiego (1545–1563) dostrzeżono dezaktualizację niektórych niższych święceń, które istniały tylko w nomenklaturze¹¹. Ojcowie soborowi chcąc odnowić te stopnie, wydali kilka dyrektyw odnoszących się osobno do każdego z nich, polecając:

1. Ostiariuszom: troskę o cmentarze i spisy ludzi, którzy nie uczęszczali do kościoła lub byli jawnymi grzesznikami, albo nie przystępowali do komunii świętej, bądź też prowadzili rozwiązłe życie¹².
2. Lektorom: odczytywać poza liturgią wszystkie lekcje z Pisma Świętego oraz z dzieł ojców Kościoła; proklamować czytania w liturgii niektórych wigilii i świąt; troszczyć się o dokumenty Kościoła¹³.
3. Egzorcystom: troszczyć się o chorych i biednych; głosić katechezy; strzec zbliżania się kobiet do prezbiterium¹⁴.

---

9 Zob. M. Kołodziej, *Zgromadzenie liturgiczne w świetle Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Wrocław 2016, s. 116. Zdaje się, że najmocniej dotknięci tym działaniem byli członkowie pierwszych trzech stopni święceń: ostiariusze, lektorzy i egzorcyci, których niejako odseparowano od akolitów i subdiakonów, umieszczając ich w tak zwanych szkołach kantorskich (*schola cantorum*), których członkowie zajmowali się głównie nauką i śpiewem. Zob. F. P. Bradshaw, *Ordination Rites of the Ancient Churches of East and West*, New York 1998, s. 101.

10 Zob. C. Leonhard, *Symbolöchen für den notwendigen Wandel*, „Kompass” 5 (2021), s. 9.

11 Znamienne są tu zatem świadectwa ówczesnych kapłanów, którzy na przełomie XVI i XVII wieku zwracali uwagę na to, że w hierarchii kościelnej znajdowały się święcenia, istniejące tylko z nazwy, a nie mające jakiegokolwiek pokrycia w rzeczywistości. Zob. H. Powodowski, *Liturgia, abo opisanie Mszy Świętęj, y Obrzędów ięj*, s. 128.

12 Zob. Concilium Tridentinum, *Ostiarii officium*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, can. 9, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 669–670 (Źródła Myśli Teologicznej, 33).

13 Zob. Concilium Tridentinum, *Lectorum officium*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, can. 3–5, s. 671–672.

14 Zob. Concilium Tridentinum, *Exorcistarum officium*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, can. 3–6, s. 672–673.

4. Akolitom: prowadzić metryki sakramentów¹⁵.

5. Subdiakonom: spełniać pobożnie swe funkcje¹⁶.

Wydaje się jednak, że odnowa ta niewiele poprawiła sytuację związaną z tymi urzędami¹⁷. Wpływ na to niepowodzenie miało wiele czynników, z których jednym ze szczególnie istotnych było utworzenie seminariów duchownych. Spowodowało to, że duchowni niższych święceń, ze względu na konieczność odbycia nauki, opuścili wiele parafii, co doprowadziło do powstania potrzeby zastąpienia ich kimś, kto potrafił służyć do mszy świętej¹⁸. Początkowo negowana przez Stolicę Apostolską praktyka zastępowania duchownych niższych święceń świeckim ministrantem, który upodabniał się do kleryków poprzez strój noszony w trakcie liturgii, wkrótce stała się normą, ponieważ zaczęło brakować „właściwych” ministrantów¹⁹. Praktyka ta wynikała bezpośrednio z ówczesnej potrzeby²⁰.

Pojawiła się konieczność wyjaśnienia znaczenia sakramentu święceń. Dostrzegł ją papież Pius XII (†1958) w wydanej 30 listopada 1948 roku konstytucji apostolskiej *Sacramentum Ordinis*, w której ukazał

15 Zob. Concilium Tridentinum, *Acolythorum officium*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, can. 1-2, s. 673-674.

16 Zob. Concilium Tridentinum, *Hypodiaconorum officium*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, can. 3, s. 674-675.

17 Zob. E. Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, s. 88; P. R. Zielinski, *Acolyte and lector. The past, the present and the future. Minor Orders, Ministries, and Incorporation*, Romae 2023, s. 69.

18 Było to szczególnie mocno akcentowane w pracach przedsoborowych komisji. Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. II/3(1), Città del Vaticano 1972, s. 507.

19 Nie wolno było bowiem sprawować mszy świętej bez udziału ministranta. Zob. *Codex iuris canonici*/17, can. 813. Na temat dekretów, które zabraniały świeckim ministrantom służyć do ołtarza, zob. *Sacra Rituum Congregatio, Decretae*, w: *Decreta authentica Congregationis Sacrorum Rituum*, vol. 1, 112, Romae 1898, s. 29-30; *Sacra Rituum Congregatio, Decretae*, w: *Decreta authentica*, vol. 1, 157, s. 41. Pierwszą pozytywną odpowiedź na zastępowanie duchownego przez laika podczas mszy świętej wydano dopiero 11 grudnia 1885 roku. Zob. *Sacra Rituum Congregatio, Decretae*, w: *Decreta authentica*, vol. 3, 3647, ad. 7, Romae 1898, s. 178.

20 Właśnie dlatego Komisja Dyscypliny Sakramentów w 1962 roku pragnęła, aby w przyszłości powrócił zwyczaj, wedle którego duchowni wyświęceni do niższych stopni, spełniali swoją posługę w poszczególnych parafiach. Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis*, s. 507.

znaczenie sakramentu święceń²¹. W sposób szczególny podkreślił on, że trzy najwyższe stopnie święceń (diakonat, prezbiterat i episkopat) mają wspólną materię – nałożenie rąk²². Wspomnienie jedynie o święceniach wyższych, z pominięciem subdiakonatu, wskazywało na fakt, iż święcenia mniejsze i subdiakonat nie są pochodzenia Bożego, a więc ich ewentualna reforma należałaby do kompetencji Kościoła²³. Brak wzmianki na temat święceń niższych wynikał także z tego, że Kościół tak naprawdę aż do XX wieku nie badał ich natury i traktował je raczej jako stopnie przygotowawcze do kapłaństwa²⁴.

Należy także pamiętać, że ostatnie dekady przed rozpoczęciem Soboru Watykańskiego II to czas, w którym zaczęto zmieniać podejście do samej liturgii pod wpływem ruchu liturgicznego²⁵. Do lat dwudziestych XX wieku liturgię uważano w głównej mierze za gest powinności stworzenia względem Stworzyciela. Znalazło to wyraz w ostatnim wydaniu przedsoborowego Kodeksu prawa kanonicznego w 1917 roku²⁶. Uwypuklano przy tym zewnętrzną warstwę ceremonii liturgicznych²⁷. Stopniowo jednak zaczęto od tego odchodzić. Pierwszą zmianę, która

21 Należy przy tym pamiętać, że Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku zdawał się uznawać święcenia niższe oraz subdiakonat za sakramentalia. Zob. *Codex iuris canonici*/17, can. 939. Omówienie tego kanonu zobacz: W. Wąsik, *Ewolucja pojęcia kapłaństwa ministerialnego w prawie kanonicznym Kościoła łacińskiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 9 (2010), s. 176–177.

22 Zob. Pius XII, Konstytucja apostolska *Sacramentum Ordinis*, 5. Wartym podkreślenia jest, że wówczas Kodeks prawa kanonicznego nie uznawał biskupstwa za kolejny stopień święceń. Zob. *Codex iuris canonici*/17, can. 949.

23 Zob. A. Preuss, J. Pohle, *The Sacraments a dogmatic Treatise*, vol. 4, London 1917, s. 114. Zmiana podejścia do tych stopni nastąpiła w XX wieku przed rozpoczęciem obrad soborowych. Zob. W. Zalewski, *Mistyczne Ciało Chrystusa. Traktat o Kościele*, Poznań 1962, s. 71.

24 Dlatego już przed Soborem Watykańskim II zastanawiano się nad udostępnieniem święceń diakonatu mężczyznom żonатыm, aby w ten sposób mogli wypełnić swoje życiowe powołanie, gdyż zadania duchownych niższych święceń pełnili mężczyźni świeccy. Zob. Pius XII, *Allocutiones*, „Acta Apostolicae Sedis” 49 (1957), s. 925.

25 Na temat ówczesnego rozumienia liturgii zobacz: A. Wronka, *Wprowadzenie w konstytucję o liturgii II Soboru Watykańskiego*, „Ruch Biblijno-Liturgiczny” 17 (1964) nr 3, s. 139, <https://doi.org/10.21906/rbl.2973>.

26 Zostało tam napisane: „Cultus, si deferatur nomine Ecclesiae a personis legitime ad hoc deputatis et per actus ex Ecclesiae institutione Deo, Sanctis ac Beatis tantum exhibendos, dicitur publicus; sin minus, privatus” (*Codex iuris canonici*/17, can. 1256).

27 Zob. B. Nadolski, *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004, s. 16.

wypływała z postulatów ruchu liturgicznego, dążącego do wzbudzenia wśród wiernych świeckich czynnego udziału w liturgii, można było zauważyć w 1922 roku, gdy Święta Kongregacja Obrzędów nie sprzeciwiła się praktyce dialogowania podczas mszy z kapłanem przez wspólnotę, nie tylko przez samego ministranta²⁸. Dlatego w kolejnych latach wskazywano na dwa wymiary liturgii, pomiędzy którymi nie ma dysonansu. W takim podejściu do świętej liturgii upatrywano powrotu do źródła życia chrześcijańskiego²⁹. Chciano bowiem, aby modlitwa liturgiczna była bliższa wiernym. W sposób szczególny dało się to jednak zauważyć 20 listopada 1947 roku, kiedy papież Pius XII wydał encyklikę *Mediator Dei et hominum*, ukazując nie tylko zewnętrzny, ale również wewnętrzny wymiar liturgii³⁰. Ponadto, na mocy tego dokumentu, zaaprobowano wybór świeckich chłopców na ministrantów tam, gdzie brakowało duchownych³¹. Konsekwencją tej decyzji było wydanie 1 października 1949 roku przez Świętą Kongregację Rytów Instrukcji, w której Stolica Apostolska wyraziła się pozytywnie w kwestii zastępowania duchownych przez świeckich mężczyzn służących w stroju kleryckim³². Niemniej,

---

28 Zob. *Sacra Rituum Congregatio, De Missae dialogatae moderatione*, „Acta Apostolicae Sedis” 14 (1922), s. 505.

29 Chodziło bowiem o to, aby liturgię ukazywać jako element wewnętrznego życia Kościoła. Zob. G. Midili, *La Costituzione Liturgica „Sacrosanctum Concilium”, tra i risultati e prospettive dei primi cinquant’anni*, „Didaskalia. Revista da Faculdade de Teologia de Lisboa” 45 (2015) nr 1, s. 185.

30 Zob. Pius XII, *Litterae Encyclicae „Mediator Dei et hominum”*. *Ad venerabiles fratres Patriarchas Primate Archiepiscopos Episcopos aliosque locorum Ordinarios pacem et communionem cum Apostolica Sede habentes: De sacra Liturgia*, „Acta Apostolicae Sedis” 39 (1949), s. 530–531. W celu przeczytania omówienia tego problemu zobacz: Z. Głowacki, *Relacja kultu do uświęcenia w liturgii*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne” 3 (2012) nr 59, s. 12.

31 Zob. Pius XII, *Litterae Encyclicae „Mediator Dei et hominum”*. *Ad venerabiles fratres Patriarchas Primate Archiepiscopos Episcopos aliosque locorum Ordinarios pacem et communionem cum Apostolica Sede habentes: De sacra Liturgia*, s. 592. W ten sposób ministranci stawali się także przedstawicielami wiernych podczas mszy świętych, w których imieniu dialogowali z kapłanem modlitwy mszalne. Zob. P. Szczaniecki, *Viventis et videntis*, „Ruch Biblijno-Liturgiczny” 11 (1958) nr 6, s. 513, <https://doi.org/10.21906/rbl.2689>.

32 Wskazano przy tym, że uczyniono to ze względu na panujący zwyczaj (początkowo sprzeczny z prawem, a odtąd uprawomocniony). Zob. *Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, Instructio, III, 4*, „Acta Apostolicae Sedis” 41 (1949), s. 494.

wyświęcony duchowny (jakiegokolwiek stopnia) zawsze miał pierwszeństwo do służenia przed laikiem³³.

2. Aspekty teologiczne

Znaczenie wspólnoty Kościoła stało się tematem encykliki *Mystici Corporis Christi* papieża Piusa XII, wydanej 29 czerwca 1943 roku, co przyczyniło się do podjęcia przez Sobór Watykański II tematu laikatu³⁴. W dokumencie tym przypomniano znaczenie słów św. Pawła, odnoszących się do związku wspólnoty wierzących z Chrystusem (por. Kol 1, 18), wskazując, iż Kościół jest organizmem składającym się z różnych członków, którym przewodzi Jezus³⁵. Pod pojęciem „członka wspólnoty Kościoła” rozumiano każdego, kto przyjął sakrament chrztu świętego i nie został wyłączony ze wspólnoty przez ciężkie przewinienie lub inne pozabawienie komunii z Kościołem³⁶. Tym jednak, co zdaniem niektórych

³³ Zob. *Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, Instructio*, III, 4, „Acta Apostolicae Sedis” 41 (1949), s. 494.

³⁴ Zob. *Sacra Rituum Congregatio, Quae haec Sacra Congregatio suggerenda aut proponenda cen seat Proximo futuro Concilio*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, 6, Città del Vaticano 1971, s. 284. Samym zaś celem powstania encykliki było wyjaśnienie znaczenia mistycznego Ciała Chrystusa. Zob. Pius XII, *Encyklika Mystici Corporis Christi*, 4. Spośród wcześniejszych dokumentów o dużym znaczeniu dla rozważań nad naturą Kościoła należy wymienić pierwszą konstytucję dogmatyczną Soboru Watykańskiego I (1869–1870), która ujrzała światło dzienne 18 lipca 1870 roku. Zob. T. Gogolewski, *Nauka o mistycznym ciele Chrystusa w świetle nowej konstytucji dogmatycznej o Kościele*, „*Collectanea Theologica*” 36 (1966) nr 1–4, s. 93.

³⁵ Zob. Pius XII, *Encyklika Mystici Corporis Christi*, 13–15. Szeroko na temat biblijnych źródeł teologii laikatu zobacz: S. Włodarczyk, *Biblijne podstawy teologii laikatu*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 32 (1979) nr 2–3, s. 124–130, <https://doi.org/10.21906/rbl.1232>.

³⁶ Zob. Pius XII, *Encyklika Mystici Corporis Christi*, 17. Wskazała na to później Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* z 18 listopada 1965 roku. Zob. Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna Dei verbum*, 10. Szeroko na ten temat zobacz: U. Nowicka, *Przynależność wiernych do Kościoła według KKKW i KPK*, „*Prawo Kanoniczne*” 53 (2010) nr 1–2, s. 269–298, <https://doi.org/10.21697/pk.2010.53.1-2.14>. W aspekcie chrztu św. jako sakramentu włączenia do Kościoła i jednocześnie źródła działalności świeckich zobacz: A. Sikora, *Chrzest jako źródło apostołstwa świeckich*, „*Teologia i Moralność*” 10 (2015) nr 1, s. 81–92, <https://doi.org/10.14746/tim.2015.17.1.5>. Warto podkreślić, że już wówczas istniała świadomość, iż nie każdy członek Kościoła spełnia to samo zadanie, ponieważ nie każdy członek ciała jest przeznaczony do tej samej czynności. Zob. A. Żurek, *Laikat rzymski w świetle „Mów” Leona Wielkiego*, „*Vox Patrum*” 42–43 (2002) nr 22, s. 295, <https://doi.org/10.31743/vp.7160>.

cechowało encyklikę Piusa XII, było ukazywanie głównie instytucjonalnego charakteru Kościoła, które wprawdzie nie było złe, ale także nie pogłębiało zbytrefleksji nad Kościołem w świecie współczesnym³⁷.

Stopniowy rozwój nauki Kościoła (również w aspekcie laikatu) był dostrzegany przez wielu biskupów, którzy od 29 maja 1959 roku mogli zgłaszać do Papieskiej Komisji Przygotowawczej Soboru Ekumenicznego swoje własne życzenia, nad którymi miano się pochylić podczas zbliżającego się soboru³⁸. Dostrzegano bowiem konieczność odnowy Kościoła³⁹. W sposób szczególny zaakcentowano przy tym nagłą potrzebę ukazania znaczenia roli świeckich w Kościele⁴⁰. Wiązało się to naturalnie z wyjaśnieniem istoty chrztu świętego, a także pozostałych sakramentów⁴¹. Fundamentalnym pojęciem, określającym tę grupę, stało się słowo „wierni”, przynależące wszystkim ochrzczonym⁴². To właśnie oni tworzą Lud Boży, którego pojęcie i znaczenie rozwinęła Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* z 21 listopada 1964

---

37 Zob. T. Gogolewski, *Nauka o mistycznym ciele Chrystusa*, s. 96–98. Należy przy tym zauważyć, że omawiana encyklika za mistyczne Ciało Chrystusa uważała jedynie Kościół Rzymskokatolicki, co budziło na tyle silne opory, że papież Pius XII wydał 12 sierpnia 1950 roku encyklikę *Humani generis*, w której upomniał teologów, kontestujących zapisy encykliki *Mystici Corporis Christi*. Zob. Pius XII, Encyklika *Humani generis*.

38 Została ona powołana do istnienia 17 maja 1959 roku. Zob. V. Noé, *Nel 200 anniversario della „Sacrosanctum Concilium”*. *Storia della Costituzione Liturgica punti di riferimento*, „*Notitiae*” 20 (1983) nr 5, s. 252.

39 Zob. P. Jamioł, *Odnowa życia zakonnego w świetle Soboru Watykańskiego II i w nauczaniu magisterium Kościoła*, „*Polonia Sacra*” 16 (2012) nr 31, s. 59, <https://doi.org/10.15633/ps.514>.

40 Zob. *Sacra Congregatio S. Officii, Schema pro Concilio Oecumenico*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, Città del Vaticano 1971, s. 12. Konieczne zatem było rozgraniczenie i zarazem uwypuklenie z osobna dwóch form uczestnictwa w kapłaństwie Zbawiciela. Zob. M. Kowalczyk, *Lektorat i akolita nowymi posługami „laikatu” dla kobiet*, „*Collectanea Theologica*” 91 (2021) nr 1, s. 156, <https://doi.org/10.21697/ct.2021.91.1.07>.

41 Zob. *Sacra Congregatio S. Officii, Schema pro Concilio Oecumenico*, s. 12.

42 Dlatego obecnie uznaje się, że dzięki sakramentowi chrztu św. każdy ma możliwość świadczenia posługi we wspólnocie, która to możliwość zostaje szczególnie mocno ukierunkowana na konkretny wymiar działalności Kościoła w sakramencie bierzmowania. Zob. K. Michalczak, *Posługi świeckich wiernych w życiu Kościoła*, „*Teologia Praktyczna*” 4 (2003), s. 217, <https://doi.org/10.14746/tp.2003.4.12>.

roku⁴³. W niej ukazano nie tyle hierarchiczny, ile teandryczny wymiar Kościoła⁴⁴. Wskazała ona także na zjednoczenie narodu Bożego z Bogiem zarówno we współczesnym świecie, jak i na przestrzeni dziejów zbawienia⁴⁵. Wzmianka o „świecie” jest tu o tyle istotna, o ile świeccy pełnią w nim swoją specyficzną misję, świadcząc o Bogu wszędzie tam, gdzie przebywają⁴⁶. Jest to forma ich własnego apostołstwa, bez którego Kościół nie byłby w pełni „doskonałym znakiem Chrystusa”⁴⁷. Czynią to na mocy troistej misji, organicznie złączonej z charakterem chrztu świętego, który nadaje każdemu wiernemu udział w prorockiej, królewskiej i kapłańskiej misji Chrystusa⁴⁸. Trzecia z nich realizuje się

---

43 Sobór Watykański II podkreślił, że Lud Boży jest zgromadzeniem wybranym przez Boga, do którego osoby są włączone przez sakrament chrztu świętego, nadając im udział w potrójnej misji Chrystusa i Kościoła. Jest to także zgromadzenie hierarchicznie ukształtowane, na czele którego stoją biskupi, następnie prezbiterzy oraz diakoni, świadczący posługę we wspólnocie. Te trzy stany przynależą do duchowieństwa. Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna *Lumen gentium*, 9–21. Założenia konstytucji dogmatycznej o Kościele zostały więc wzniesione na innym fundamencie, aniżeli nauka eklezjologiczna Piusa XII z jego encykliki *Mystici Corporis*, gdyż oparto ją na trynitologii, a nie jedynie na chrystologii. Zob. T. Gogolewski, *Nauka o mistycznym ciele Chrystusa*, s. 101.

44 Zob. K. Parzych-Blakiewicz, *Laikat w Kościele. Refleksje teologiczne na kanwie „Lumen gentium”*, „*Studia Gnesnensia*” 30 (2016), s. 182. Było to pierwsze w dziejach określenie eklezjologicznej nauki o świeckich. Zob. S. Włodarczyk, *Biblijne podstawy teologii laikatu*, s. 125.

45 Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna *Lumen gentium*, 1–13. W ten sposób ukazano Kościół jako wspólnotę wierzących, nie akcentując aż nadto jego socjologiczno-organicznego wymiaru. Zob. T. Gogolewski, *Nauka o mistycznym ciele Chrystusa*, s. 103.

46 Posłannictwo świeckich jest o tyle istotne, o ile dzięki nim orędzie Ewangelii może dotrzeć tam, gdzie bez ich pomocy nie mogłoby się znaleźć. Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna *Lumen gentium*, 33. Szeroko na ten temat zobacz: A. Kubiś, *Sakramentalna struktura Kościoła w schematach przygotowawczych II Soboru Watykańskiego*, „*Analecta Cracoviensia*” 9 (1977), s. 251–252, <https://doi.org/10.15633/acr.2932>.

47 Zob. *Decreta authentica*, 2–14; Dekret *Ad gentes divinitus*, 21.

48 Zob. A. Sikora, *Chrzest jako źródło apostołstwa świeckich*, s. 86–87.

w ramach czynności liturgicznych⁴⁹. Liturgia urzeczywistnia bowiem istotę Kościoła⁵⁰.

Nic więc dziwnego, że do Komisji Przygotowawczej służyły życzenia dotyczące rozpatrzenia kwestii udziału wiernych świeckich w ceremoniach liturgicznych, co nie miało się jednak dokonać jedynie w aspekcie prawnym, ale także (choć może: przede wszystkim) w wymiarze teologicznym⁵¹. Wnioski na temat liturgii były tak obfite, że stanowiły w sumie jedną piątą wszystkich życzeń. Odnowę liturgiczną upatrywano między innymi w reformie życia religijnego wiernych świeckich⁵². Ukazano to na mocy Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* z 4 grudnia 1963 roku, w której wskazano, że wierni winni brać czynny udział w liturgii (*participatio actuosa*), do czego są nie tylko uprawnieni, ale i zobowiązani⁵³. Święte obrzędy Kościoła nie są bowiem czynnościami jedynie kapłanów, ale całego zgromadzenia⁵⁴. W tym celu zlecono

49 Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, 7. Na temat uczestnictwa wiernych w zbawczej pamiętce tajemnicy paschalnej zob. J. J. Janicki, Uczestnictwo wiernych w paschalnym misterium, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 52 (1999) nr 1, s. 44–49, <https://doi.org/10.21906/rbl.1780>. Na mocy tego udziału w kapłańskim posłannictwie Chrystusa niektórzy wierni stają nadzwyczajnymi szafarzami poszczególnych sakramentów. Zob. M. Kołodziej, Zgromadzenie liturgiczne jako rzeczywistość teologiczno-kanoniczna w ministerialnym posługiwaniu Kościoła, Wrocław 2012, s. 121.

50 Ze swej natury jest więc eklezjalna. Zob. G. Midili, *La Costituzione Liturgica „Sacrosanctum Concilium”*, tra risultati e prospettive dei primi cinquant’anni, s. 188.

51 Zob. *Sacra Congregatio Rituum: Quae haec Sacra Congregatio suggerenda aut proponenda cen seat Proximo futuro Concilio*, VI, s. 284. Dostrzegano bowiem zanik udziału wiernych w mszy świętej (oraz innych celebracjach liturgicznych), który następował od średniowiecza, a teraz był stopniowo rozbudzany. Zob. C. Krakowiak, „*Participatio actuosa fidelium*” we Mszy świętej od Piusa X do Konstytucji „*Sacrosanctum Concilium*”, „*Liturgia Sacra*” 28 (2022) nr 2, s. 149–161, <https://doi.org/10.25167/lis.4918>.

52 Zob. J. Stefański, ABP A. Bugnini (1912–1982) – Promotor posoborowej odnowy liturgicznej, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 36 (1983) nr 4, s. 331, <https://doi.org/10.21906/rbl.926>. Odnowa liturgiczna była bowiem ściśle złączona z innymi elementami odnowy Kościoła: ekumenicznej, antropologicznej, misyjnej, eklezjologicznej, biblijnej itd. Zob. K. Richter, *Liturgical Reform as the Means for Church Renewal*, w: *The Meaning of the Liturgy*, ed. A. A. Häussling, Collegeville 1994, s. 122.

53 Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, 14. Ważne jest tu jednak samo pojęcie, które nie wskazuje na nadmierny aktywizm, ale wyraża wewnątrz poprzez zewnętrzne czynności (słowa, postawy, gesty, etc.). Więcej na ten temat zobacz: A. Durak, „*Participatio actuosa*” jako cel reformy liturgicznej, „*Seminare. Poszukiwania naukowe*” 21 (2005), s. 223–232, <https://doi.org/10.21852/sem.2005.21.16>.

54 Zob. K. Michalczak, *Posługi świeckich wiernych w życiu Kościoła*, s. 220.

odnowienie ksiąg liturgicznych, aby uwzględniały udział wiernych w liturgii⁵⁵. Choć podstawowym wymiarem takiego udziału w liturgii nie jest wykonywanie poszczególnych czynności liturgicznych przy ołtarzu, to jednak i ta forma zaangażowania się w służbę Bożą znalazła swoje miejsce w soborowym dokumencie, gdy stwierdzono, że służba ministrantów, lektorów, komentatorów i członków chóru jest prawdziwą czynnością liturgiczną⁵⁶. Tym samym oficjalnie dopuszczono świeckich do pełnienia poszczególnych czynności w zgromadzeniu liturgicznym⁵⁷. W tej perspektywie jaśniejsze staje się życzenie biskupów, wyrażone w kolejnym raporcie, którzy postulowali odnowienie święceń niższych, by w końcu nie istniały one tylko teoretycznie, ale przede wszystkim praktycznie, mogąc być przyjmowane także przez wiernych świeckich, nie pragnących przystępować do święceń prezbiteratu⁵⁸. Nie wydaje się

55 Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, 31. W rzeczywistości dokonano się w to już w 1965 roku, kiedy wydano pierwsze odnowione księgi liturgiczne. Szeroko na ten temat zobacz: D. Makowski, *Między „starą” a „nową” liturgią. Studium nad reformą liturgii rzymskiej w pierwszej fazie odnowy liturgicznej (1964–1967)*, Kraków 2024.

56 Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, 29. W tekście posłużono się terminem „ministerium”, opisując poszczególne, wyżej wymienione, czynności liturgiczne. Nie należy jednak tego postrzegać jako ukazywania tych form służby jako „posług”, gdyż prawodawca miał na myśli raczej konkretny wyraz służby (*servitium*), a nie urzędu (*officium*). Na ten temat zobacz: D. Makowski, *Posługi współczesnego Kościoła*, Kraków 2023, s. 23–24. Warto przy tym zauważyć, że pojęcie „prawdziwości” wykonywanych czynności odnosi się do tego, że czynności wiernych świeckich nie są zadaniami pobocznymi, ale integralnymi w świętej liturgii. Zob. S. Famoso, *The Reformation of the Sacred Liturgy, w: The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the Sacred Liturgy*, eds. A. Bugnini, C. Braga, New York 1965, s. 94.

57 Pada tu jednak ważne pytanie: czy jednak nie można byłoby tu mówić raczej o „przywroceniu” niż o „dopuszczeniu”? Historia Kościoła wskazuje bowiem na to, że do XIII wieku w liturgii angażowali się nie tylko duchowni wyższych święceń, ale także ci, którzy otrzymywali poszczególne zadania liturgiczne niewynikające z przyjmowanych święceń (np. kantorzy). Wydaje się zatem, że artykuł 28 soborowej Konstytucji o liturgii świętej wskazywał raczej na to, że potrzebne było odejście od praktyki, wedle której jedynie duchowni byli zaangażowani w czynności liturgiczne, a ważność odczytanych tekstów nie zależała od chóru, lektora czy subdiakona, ale od kapłana, prywatnie powtarzającego śpiewane wówczas frazy. Zob. S. Famoso, *The Reformation of the Sacred Liturgy*, s. 93.

58 Zob. A. Franquesa, *Concelebration*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the Sacred Liturgy*, New York 1965, s. 144. Zgodnie z ówczesnym prawem Kościoła, tonsura oraz święcenia niższe mogły być udzielone tylko temu, kto miał za-

jednak, aby wówczas chciano udzielać posług niższych kobietom⁵⁹. Zrodziło to jednak pewne trudności, wynikające z chęci przejścia do stosunkowo nowej rzeczywistości w Kościele. Trudnościami, z którymi należało się zmierzyć, były kwestie: istoty posługiwania świeckich w niższych stopniach Kościoła; istnienia obiektywnych przeszkód w spełnianiu posługi (w sposób szczególny podejmowano refleksję nad małżeństwem); relacji zachodzącej pomiędzy posługiwaniem świeckich a hierarchią kościelną; formy przygotowania do pełnienia urzędu; rodzaju stroju dla świeckich pełniących czynności liturgiczne przy ołtarzu⁶⁰.

Mimo że rodziło to pewne wątpliwości, bardzo mocno chciano odnowić niższe urzędy Kościoła⁶¹. Wynikało to nie tylko z nowego spojrzenia na eklezjologię, ale także na problemy związane z samymi święczeniami: duchowni niższych święceń często otrzymywali kilka stopni święceń na raz (choć nie było to dozwolone) i rzadko kiedy wykonywali władzę święceń⁶². Problem „fikcyjności” święceń niższych był obecny także w murach seminariów duchownych⁶³. Wszystkie te problemy stały u podstaw podjęcia reformy, wraz z zamierzoną modyfikacją Kodeksu prawa kanonicznego oraz całościową odnową liturgiczną⁶⁴.

-
- miar przystępować w przyszłości do święceń prezbiteratu lub kto mógł być uważany za potencjalnego kandydata do tego urzędu. Zob. *Codex iuris canonici*/17, can. 973 §1.
- 59 Zob. *Sacra Congregatio de Propaganda Fide, Quaestiones pro Concilio Oecumenico*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, Città del Vaticano 1971, s. 246–247.
- 60 Zob. *Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, Argumenta, Consilia et Vota, quae Concilio Oecumenico proxime celebrando, proponuntur ut opportunius consularum disciplinae sacramentorum*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, Città del Vaticano 1971, s. 88.
- 61 Wspominano bowiem, że od początku istnienia Kościoła istniały święcenia wyższe i niższe, służące posłudze kapłańskiej. Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis*, s. 507.
- 62 Zob. E. Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, s. 88, 109; J. Lécuyer, *Les Ordres mineurs en question*, „*La Maison-Dieu*” 102 (1970), s. 97; P. Mańkowski, *Po naszymu: Pamiętnik liturgisty*, Kraków 2022, s. 16–17.
- 63 Zob. F. Małaczyński, *Wychowanie alumna i kapłana przez liturgię*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 16 (1963) nr 2–3, s. 120–121.
- 64 Zob. P. Hamperek, *Reforma święceń niższych i subdiakonatu*, „*Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny*” 16 (1973) nr 3–4, s. 215, <https://doi.org/10.21697/pk.1973.16.3-4.09>.

3. Wstępne idee reformy święceń niższych

Przed Soborem Watykańskim II (1962–1965) wielu biskupów zgłaszało Komisji Przygotowawczej Soboru Ekumenicznego swoje własne sugestie, nad którymi miano się pochylić, a które dotyczyły święceń niższych, subdiakonatu oraz tonsury⁶⁵. Względem tej ostatniej głosy były zróżnicowane: począwszy od tych, które pragnęły jej zachowania; poprzez tych, którzy pragnęli ujednoczenia formy tonsury, aż po tych, którzy chcieli jej zniesienia lub zostawienia decyzji o jej noszeniu ordynariuszowi miejsca⁶⁶. W kwestii święceń wielu biskupów prosiło o uaktualnienie wykazu nieprawidłowości oraz przeszkód związanych przyjęciem święceń⁶⁷. Chciano także zreformować tytuły święceń⁶⁸. Wota obejmowały także próby o zmodyfikowanie dyscypliny względem terminów święceń⁶⁹. Kolejnymi życzeniami biskupów była reforma wieku

65 Okres zbierania materiałów przez Komisję Przygotowawczą wynosił rok. Zob. A. Kubiś, *Sakramentalna struktura Kościoła w schematach przygotowawczych II Soboru Watykańskiego*, s. 238.

66 W sumie zebrano dziewiętnaście wniosków na temat tonsury. Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/2 (2), VII, 2, Città del Vaticano 1961, s. 107; *Comissia Antepreparatoria, Disciplina cleri*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, art. P, 1–8, s. 305–307.

67 Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine*, VII, 1, s. 102–103. W sposób szczególny chciano reformy kanonów 984 i 987 ówczesnego Kodeksu prawa kanonicznego. Normy te dotyczyły przeszkód związanych z przyjęciem święceń. Zob. *Codex iuris canonici*/17, can. 984, 987. Szeroko na temat przeszkód dotyczących święceń zobacz: M. Pastuszko, *Nieprawidłowości i przeszkody do święceń (kanony 1040–1049)*, „*Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny*” 50 (2007) nr 3–4, s. 117–227, <https://doi.org/10.21697/pk.2007.50.3-4.06>.

68 Dawniej można było święcić duchownego na jeden z trzech tytułów: konkretnego Kościoła, ojcowizny lub zakonu. Tytuł, na który był święcony duchowny, miał stanowić podstawę jego utrzymania. Ogłoszenie tytułu dokonywało się podczas święceń subdiakonatu. Zob. *Pontificale Romanum. Editio typica 1961–1962*, a cura di M. Sodi, A. Toniolo, Città del Vaticano 2008, s. 31. Chciano ich aktualizacji i usunięcia tytułu ojcowizny na rzecz wyświęcania wszystkich duchownych diecezjalnych na tytuł własnej diecezji. Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine*, VIII, 1, s. 102–103.

69 Dotychczas można było święcić tylko w kilku terminach: w soboty Suchych Dni (cztery razy w roku), w sobotę przed Niedzielą Męki Pańskiej, w Wielką Sobotę, a także w inny dzień, gdy Stolica Apostolska wydała dyspensę. Ponadto święceń niższych można było udzielić w niedziele i święta duplex, a tonsurę w każdym dniu bez wyjątku. Zob. *Pontificale Romanum. Editio typica 1961–1962*, s. 21. Życzeniem biskupów było zniesienie kanonu 1006 §2 Kodeksu prawa kanonicznego, odnoszącego się do powyższych

i odstępów między święceniami, gdyż chciano udzielać subdiakonu po skończeniu przez kandydata dwudziestego trzeciego roku życia i nie zobowiązywać subdiakonów do wieczystego obowiązku celibatu oraz odmawiania brewiarza (miało to być tymczasowe zobowiązanie), obarczając tym obowiązkiem dopiero diakonów⁷⁰. Chciano także zmienić praktykę Kościoła względem udzielania święceń subdiakonu oraz diakonu, prosząc, aby ich udzielanie następowało na kilka miesięcy przed prezbiteratem i by zwiększony został odstęp pomiędzy subdiakonatem a diakonem do sześciu miesięcy⁷¹.

W kontekście samych święceń niższych, to chciano ich reformy, którą upatrywano we właściwym dostosowaniu do obecnych potrzeb Kościoła, co można by osiągnąć poprzez właściwe studia nad ich naturą i historią⁷². Spośród tego typu sugestii należy wymienić: powierzenie klerykom niższych święceń możliwości przeprowadzania obrzędów pogrzebu, przewodniczenia procesjom, udzielania chrztu świętego, błogosławieństwa związków małżeńskich oraz udzielania komunii świętej; zezwolenie na wykonywanie władzy święceń tym, którzy zrezygnowali z seminarium duchownego; jaśniejsze określenie konkretnych funkcji przynależących osobom z niższymi święceniami; umożliwienie przyjmowania święceń niższych braciom zakonnym, którzy nie pragną być duchownymi; udzielanie posług niższych na sposób stały⁷³. Podkreślano przy tym, że wskazane byłoby, aby święcenia niższe mogły być

---

terminów święceń, na rzecz możliwości udzielania święceń w każdy dzień roku. Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VIII, 1, s. 104–105.*

⁷⁰ Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 1, s. 105–107.* Dawniej wiekiem wymaganym do subdiakonu było skończenie dwudziestego drugiego roku życia. Zob. W. Szafranski, *Święcenia w prawie kanonicznym*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 3 (1960) nr 1–2, s. 237. Zmieniło się to w 1917 roku, kiedy Kodeks prawa kanonicznego stwierdził, że wiekiem wymaganym jest ukończenie dwudziestego pierwszego roku życia. Zob. *Codex iuris canonici/17, can. 975–976.*

⁷¹ Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VIII, 1, s. 105.* Zasadniczo należało zachowywać odstęp czasu pomiędzy tymi święceniami, który wynosił trzy miesiące (między subdiakonatem i diakonatem, a następnie kolejne trzy miesiące między diakonatem a prezbiteratem). Zob. *Codex iuris canonici/17, can. 978 §2.*

⁷² Z tymi życzeniami łączyły się prośby dotyczące rozpatrzenia możliwości odnowy święceń niższych na wzór ojców trydenckich. Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 107.*

⁷³ Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 108–109.*

powszechnie udzielane przez wszystkich kapłanów⁷⁴. Spośród wszystkich niższych stopni szczególną uwagę poświęcono odnowie lektoratu i akolitu oraz dołączeniu do grona święceń stopni kantoratu oraz katechistatu⁷⁵. Odnowę urzędu ostiariatu upatrywano w powierzaniu tego święcenia osobom pełniącym funkcje zakrystianów w parafiach⁷⁶. Chciano przy tym dołączać świeckich, żonatych mężczyzn do tychże stopni posługi kościelnej⁷⁷. Wynika z tego, że większość biskupów opowiadała się za zachowaniem święceń niższych, lecz w innej formie niż ta dotychczasowa, gdyż próśb o całkowitą ich likwidację było bardzo mało⁷⁸. Chciano raczej zdegradować subdiakoniat do miana stopnia niższego, powierzając jego czynnościom pomoc kapłanom na parafiach⁷⁹. Wskazywano także na potrzebę reformy tekstów obrzędu udzielania tego stopnia święceń⁸⁰.

Komisja Dyscypliny Sakramentów przygotowała specjalny schemat dotyczący odnowy święceń niższych, który został omówiony podczas trzeciego zebrania 17 stycznia 1962 roku. Zawierał on refleksje nad

---

74 Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 109.*

75 Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 110.* Na temat urzędu kantoratu, który oficjalnie nigdy nie stał się niższym stopniem Kościoła zobacz: F. Wieland, *Die genetische Entwicklung der sog. „Ordines Minores” in den drei ersten Jahrhunderten*, Rome 1897, s. 165–170. Natomiast o utworzeniu katechistatu jako kolejnego urzędu Kościoła, co zresztą dokonało się w 2021 roku, prosili podczas Soboru Watykańskiego II biskupi z krajów misyjnych. Zob. G. Greshake, *Być kapłanem dzisiaj*, s. 229. Chciano także dołączyć do grona święceń niższych urząd wizytatora (mającego błogosławić domy, pola itp.), komentatora (mającego wyjaśniać ludowi tajemnice liturgii) oraz grabarza (mającego zajmować się przygotowaniem grobów). Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 110.*

76 Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 110.*

77 Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 111.*

78 W sumie zebrano czterdzieści pięć wniosków dotyczących reformy święceń niższych. Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 107–113.*

79 Interesującym jest przy tym życzenie, które wskazywało na to, że byłoby pożądanym, aby subdiakon nie angażował się w sprawy polityczne podczas spełniania swojego urzędu. Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 114.*

80 Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 115.* Chodziło przede wszystkim o wzmiankę dotyczącą pijaństwa, która była pozostałością z dawnych czasów. Zob. *Pontificale Romanum. Editio typica 1961–1962*, s. 35. W kwestii subdiakonatu zebrano w sumie sześćdziesiąt wniosków. Zob. *Comissia Antepreparatoria, De Ordine, VII, 2, s. 113–115.*

odnową niższych urzędów Kościoła⁸¹. W sposób szczególny wybrzmiała w nim kwestia stałości niższych święceń⁸². Upatrywano w niej możliwość dostosowania urzędów niższych do ówczesnej sytuacji Kościoła⁸³. Tym, co zaczęto szczególnie akcentować, było udzielanie posług niższych osobom świeckim (dokładniej: żonatym mężczyznom), co już wcześniej przedstawiał Sobór Trydencki (1545–1563)⁸⁴. Aczkolwiek nie można stwierdzić, że to był jedyny cel prac wspomnianej Komisji, ponieważ odnowa święceń niższych miała odbywać się paralelnie: zarówno w odniesieniu do stopni przejściowych (dla duchowieństwa i kandydatów na diakonów stałych), jak i stopni stałych (dla świeckich i zakonników)⁸⁵. Już wówczas wzmiankowano, że w przyszłości spośród święceń niższych miałyby pozostać jedynie lektorat (zawierający czynności ostiariatu) i akolitat (zawierający czynności egzorcystatu)⁸⁶.

81 Warto wspomnieć, że na początku zawarto wspomnienie nieudanej odnowy święceń niższych przez Sobór Trydencki. Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis, II, 1–2, s. 511–512.*

82 Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis, II, 1–2, s. 507.*

83 Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis, II, 1–2, s. 507.*

84 „Quodsi ministeriis quatuor minorum ordinum exercendis clerici coelibes praesto non erunt, suffici possint etiam coniugati vitae probatae, dummodo non bigami, ad ea munia obeunda idonei, et qui tonsuram et habitum clericalem in ecclesia gestent” (*Concilium Tridentinum, Decreta super reformatione*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, can. XVII, s. 704).

85 Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis, II, 2, s. 511–512.* Każdy z kandydatów do posług stałych – według założenia – miałby najpierw trwać w formacji, aby dopiero po niej odpowiedzialnie zobowiązać się do sprawowania stałego urzędu. Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis, II, 4, s. 512.* Stwierdzono przy tym, że świecki, który wstąpił do duchowieństwa, aby stale spełniać konkretny niższy urząd posługi, powinien mieć zapewnione stypendium z dochodów kościelnych na swoje utrzymanie, za wyjątkiem sytuacji, w której człowiek ten miałby swój własny stały dochód, zdolny do utrzymania siebie oraz swojej rodziny. Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis, II, 6, s. 513.*

86 W ten sposób czynnościami lektora miały być: śpiewanie lub czytanie lekcji mszalnej, odczytywanie komentarzy i instrukcji duszpasterskich, kierowanie modlitwami wiernych, troszczenie się o wszelkie procesje oraz poprawne wykonywanie wszelkich czynności liturgicznych przez lud, opiekowanie się budynkami sakralnymi oraz cmentarzami, pomaganie w katechizacji dzieci. Natomiast czynnościami akolity miały się stać: służba w liturgii mszalnej, kierownictwo udziałem ludu w liturgii, asystencja kapłanowi we wszystkich czynnościach liturgicznych, troszczenie się o ołtarz i tabernakulum, przygotowywanie dekoracji oraz konserwowanie obiektów sakralnych,

Do przyjęcia tych urzędów miała prowadzić specjalna formacja⁸⁷. Wskazano także na potrzebę ustalenia nowych reguł dotyczących zawieszenia danej osoby w spełnianiu władzy święceń niższych, uwzględniając przy tym sytuację mężczyzn żonatych⁸⁸. Był to jednak jedynie projekt odnowy, gdyż Sobór Watykański II (1962–1965) nie postanowił niczego o reformie tonsury, święceń niższych oraz subdiakonu⁸⁹. Jediną soborową wzmianką o niższych urzędach, która w sposób pośredni może zostać odebrana jako dotycząca święceń mniejszych, stało się polecenie odnowienia ksiąg związanych z sakramentem święceń⁹⁰. Jednakże ze względu na obszerną problematykę niższych stopni kościelnego posługiwania, odnowa ta została przeprowadzona względem tych stopni o wiele później, niż to miało miejsce w odniesieniu do święceń wyższych⁹¹. Wprawdzie ten wstępny projekt reformy został zaaprobowany przez Podkomisję ds. Przygotowania Schematów, choć nie obyło się bez zastrzeżeń⁹². Dlatego przewodniczący Komisji Przygotowawczej Soboru

---

formowanie służby liturgicznej, dokonywanie niektórych błogosławieństw, pomoc kapłanowi przy odwiedzinach chorych i inna duszpasterska działalność (zależna od miejscowych potrzeb). Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis*, II, 3, s. 512.

87 Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis*, II, 5, s. 513.

88 Zasugerowano, że zakonnik, który odszedł ze zgromadzenia, winien być pozbawiony władzy święceń, jeśli żaden biskup go nie przyjął do swojej diecezji. Ordynariusz miejsca mógłby także poprzez stosowny dekret, wystawiany ze względu na szczególny przypadek, zabronić komuś wypełnienia władzy święceń. Osoba z tonsurą, ale bez święceń niższych, mogłaby w zwykły sposób (po powiadomieniu biskupa) wrócić do stanu świeckiego. Natomiast ten, kto przyjął święcenia i spełniał już ich władzę, mógłby uczynić to dopiero po dyspensie ordynariusza. Zob. *Commissio de Disciplina Sacramentorum, De Sacramento Ordinis*, II, 8, s. 513.

89 Tak naprawdę jedynym dokumentem soborowym, który wprost wymienia święcenia niższe, jest Dekret o Katolickich Kościołach wschodnich *Orientalium Ecclesiarum* z 21 listopada 1964 roku. Zob. Dekret *Orientalium Ecclesiarum*, 17.

90 Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, 76. Niektórzy utożsamiają to z poleceniem wydania odnowionych obrzędów święceń niższych, a co za tym idzie – ich reformy. Zob. M. Ramm, *Heilige Berufung. Die niederen und höheren Weihen nach der überlieferten Form in ihren Riten erklärt*, Wigratzbad 2010, s. 17. Sobór Watykański II zajmował się jednak w sposób szczególny tematem diakonatu stałego, a także święceń prezbiteratu i episkopatu. Zob. M. R. Wiltgen, *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 2001, s. 120.

91 Zob. P. Hamperek, *Reforma święceń niższych i subdiakonu*, s. 210.

92 Wskazywano bowiem na możliwe problemy w adaptacji niektórych elementów planowanej odnowy. W sposób szczególny wzmiankowano o sytuacji Stanów Zjedno-

ds. Sakramentów wskazał w liście z 1 marca 1962 roku, że zostanie poddany omówieniu dokładny sposób przywrócenia święceń niższych oraz diakonatu stałego, a także reforma święceń niższych i odstęp czasu pomiędzy nimi⁹³. Ostatecznie jednak powyższy schemat nie został przedstawiony na auli soborowej⁹⁴. Nie oznacza to jednak, że temat odnowy święceń niższych został porzucony, ponieważ zajęto się nim po Soborze Watykańskim II⁹⁵.

Zakończenie

Przygotowanie odnowy liturgicznej w aspekcie reformy posług liturgicznych dokonywało się wielotorowo. Z jednej strony pragnięto modyfikacji dyscypliny względem święceń niższych, a z drugiej przygotowywano dokumenty, które miały to umożliwić (spośród nich należy wymienić wszelkie teksty dotyczące eklezjologii i dogmatyki). Dzięki temu owo przejście od święceń do posług miało być nie tylko łatwiejsze, ale także bardziej korzystne dla Kościoła.

Czy jednak ta reforma się już dokonała? Na to pytanie nie można odpowiedzieć jednoznacznie, choć ostatnie modyfikacje dokonane przez papieża Franciszka świadczą raczej o tym, że reforma nadal trwa, ponieważ w dokumentach papieskich modyfikujących dyscyplinę dotyczącą posług lektora i akolity oraz ustanawiających posługę katechisty dostrzega się nie tyle zmiany rytualno-kanoniczne, ile teologiczne.

---

czonych, w których wiek przyjmowania święceń był od kilkudziesięciu lat wyższy niż w innych krajach (ze względu na inną formę edukacji). Zob. *Subcommissio de Schematibus Emendandis, De schemate Decreti de Sacramento Ordinis*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. II/4 (3–2), s. 525–526.

93 Zob. *Subcommissio de Schematibus Emendandis, Litterae card. Aloisi Masella ad card. Confalonieri*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. II/4 (3–2), s. 528.

94 Zob. *Subcommissio de Schematibus Emendandis, Litterae card. Aloisi Masella ad card. Confalonieri*, s. 530.

95 Należy wskazać, że w ostatnich dekadach przed reformą święcenia niższe były rzeczywistością jedynie prawną, gdyż w praktyce parafialnej niemal nikt, kto je otrzymał, faktycznie nie pełnił związanych z nimi funkcji. Zob. P. R. Zielinski, *Acolyte and lector. The past, the present and the future. Minor Orders, Ministries, and Incorporation*, s. 123.

Papież pragnie bowiem reformy mentalności⁹⁶. Ta odnowa, niezwykle potrzebna dzisiaj, jest jeszcze przed Kościołem. Niestety stan posług, obecnych przez ostatnie tysiąclecie w wąskich ramach duchowieństwa, nadal pozostał w mentalności wielu ludzi. Niebezpieczeństwem, które się tu pojawia, jest wtórna klerykalizacja świeckich w posługach⁹⁷. Współistnieje ono także z innym problemem, który coraz bardziej daje się odczuć: nikłym udzielaniem posług stałym osobom świeckim, przy jednoczesnym częstym dopuszczaniu świeckich do funkcji nadzwyczajnych w liturgii. Ten stan rzeczy zaciemnia obraz posług, pokazując niejako „prostsza” drogę do pełnienia szczególnych czynności liturgicznych, nie wymagających zbyt wiele od tych, którzy je pełnią⁹⁸.

Chcąc zatem implementować reformę posług w jej duchu, trzeba koniecznie zapoznać się z problemami sprzed Soboru Watykańskiego II, a także z jego propozycjami odnowienia tego stanu rzeczy. W przeciwnym razie istnieje ryzyko, że do tej dziedziny powrócą stare błędy, które gdzieś tam już się dostrzeżę.

---

⁹⁶ Zob. D. Makowski, *Między „starą” a „nową” liturgią. Studium nad reformą liturgii rzymskiej w pierwszej fazie odnowy liturgicznej (1964–1967)*, s. 55.

⁹⁷ Zob. A. Draguła, *Posługi lektora i akolity w perspektywie teologii laikatu*, „Teologia i Moralność” 17 (2022) nr 2, s. 64–66, <https://doi.org/10.14746/TIM.2022.32.2.4>.

⁹⁸ „Niebezpieczeństwo zaistniałoby wtedy, gdyby obecnie szeroko w Polsce stosowane tzw. święcenia lektorów [autor ma na myśli błogosławienie do funkcji ministranta Bóżeo – przyp. autora] podejmowana bardzo często przez biskupów w odniesieniu do chłopców ze szkoły średniej lub podstawowej uznano w przyszłości za równoznaczne z institutio lectorum wg nowego dekretu Stolicy Apostolskiej. Narażałoby to bowiem na szwank autorytet zarówno biskupa, jak i nowego „urzędu” lektora, gdyby go udzielano nieletnim dzieciom czy niedojrzałej młodzieży” (F. Blachnicki, *Sugestie w sprawie wprowadzenia liturgicznego urzędu lektora i akolity dla świeckich w warunkach polskich*, „Collectanea Theologica” 44 (1974), s. 95). Trzeba przy tym zauważyć, że autor tego cytatu w sposób niepoprawny używał terminu, za pomocą którego – jak się przypuszcza – chciał określić rodzaj obrzędu, o którym mówił. Stosowanie tego typu sformułowań jest bowiem szkodliwe, bo przeczy całkowicie zarówno rzeczywistości (święceń udziela się duchownym, a nie świeckim), jak też niekorzystnie wpływa na rozumienie służby liturgicznej w ogóle, podkreślając związek funkcji liturgicznych z sakramentem święceń, a nie inicjacji chrześcijańskiej.

Bibliografia

- Blachnicki F., *Sugestie w sprawie wprowadzenia liturgicznego urzędu lektora i akolity dla świeckich w warunkach polskich*, „Collectanea Theologica” 44 (1974), s. 93–96.
- Bradshaw F. P., *Ordination Rites of the Ancient Churches of East and West*, New York 1998.
- Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, Romae 1917.
- Comissia Antepreparatoria, *De Ordine*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/2 (2), Città del Vaticano 1961, s. 102–136.
- Comissia Antepreparatoria, *Disciplina cleri*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/2 (2), Città del Vaticano 1961, s. 255–588.
- Commissio de Disciplina Sacramentorum, *De Sacramento Ordinis*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. II/3 (1), Città del Vaticano 1972, s. 506–518.
- Concilium Agathense, *Canones*, w: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 8, ed. J. D. Mansi, Venetiis 1762, s. 319–338.
- Concilium Arelatense III, *Institutio sanctorum episcoporum in causa insulae Ierolimensis*, w: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 7, ed. J. D. Mansi, Venetiis 1762, s. 907–908.
- Concilium Milevitanum I, *Notae Severini Binii*, w: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 3, ed. J. D. Mansi, Florentiae 1759, s. 1139–1142.
- Concilium Tridentinum, *Acolythorum officium*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 673–674 (Źródła Myśli Teologicznej, 33).
- Concilium Tridentinum, *Decreta super reformatione*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 687–713 (Źródła Myśli Teologicznej, 33).
- Concilium Tridentinum, *Exorcistarum officium*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 4, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 672–673 (Źródła Myśli Teologicznej, 33).

- Concilium Tridentinum, *Hypodiaconorum officium*, Dokumenty soborów powszechnych, t. 4, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 674–675 (Źródła Myśli Teologicznej, 33).
- Concilium Tridentinum, *Lectorum officium*, w: Dokumenty soborów powszechnych, t. 4, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 671–672 (Źródła Myśli Teologicznej, 33).
- Concilium Tridentinum, *Ostiarum officium*, w: Dokumenty soborów powszechnych, t. 4, układ i oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 669–670 (Źródła Myśli Teologicznej, 33).
- Concilium Turonicum II, *Canones*, w: *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 9, ed. Johannes Dominicus Mansi Florentiae 1763, s. 725–728.
- Draguła A., Posługi lektora i akolity w perspektywie teologii laikatu, „Teologia i Moralność” 17 (2022) nr 2, s. 59–73, <https://doi.org/10.14746/TIM.2022.32.2.4>.
- Durak A., „Participatio actuosa” jako cel reformy liturgicznej, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 21 (2005), s. 223–232, <https://doi.org/10.21852/sem.2005.21.16>.
- Famoso S., *The Reformation of the Sacred Liturgy*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the Sacred Liturgy*, eds. A. Bugnini, C. Braga, New York 1965, s. 83–106.
- Franquesa A., *Concelebration*, w: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the Sacred Liturgy*, New York 1965, s. 144–154.
- Głowacki Z., Relacja kultu do uświęcenia w liturgii, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne” 3 (2012) nr 59, s. 7–19.
- Gogolewski T., Nauka o mistycznym ciele Chrystusa w świetle nowej konstytucji dogmatycznej o Kościele, „Collectanea Theologica” 36 (1966) nr 1–4, s. 93–111.
- Greshake G., *Być kapłanem dzisiaj*, przekł. W. Szymona, Kraków 2010.
- Hamperek, *Reforma święceń niższych i subdiakonatu*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 16 (1973) nr 3–4, s. 209–228, <https://doi.org/10.21697/pk.1973.16.3-4.09>.
- Jamioł P., *Odnowa życia zakonnego w świetle Soboru Watykańskiego II i w nauczaniu magisterium Kościoła*, „Polonia Sacra” 16 (2012) nr 31, s. 59–72, <https://doi.org/10.15633/ps.514>.

- Janicki J. J., *Uczestnictwo wiernych w paschalnym misterium*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 52 (1999) nr 1, s. 44–49, <https://doi.org/10.21906/rbl.1780>.
- Kołodziej M., *Zgromadzenie liturgiczne jako rzeczywistość teologiczno-kanoniczna w ministerialnym posługiwaniu Kościoła*, Wrocław 2012.
- Kołodziej M., *Zgromadzenie liturgiczne w świetle Katechizmu Kościoła katolickiego*, Wrocław 2016.
- Kowalczyk M., *Lektorat i akolita nowymi posługami „laikatu” dla kobiet*, „Collectanea Theologica” 91 (2021) nr 1, s. 155–166, <https://doi.org/10.21697/ct.2021.91.1.07>.
- Kubiś A., *Sakramentalna struktura Kościoła w schematach przygotowawczych II Soboru Watykańskiego*, „Analecta Cracoviensia” 9 (1977), s. 237–290, <https://doi.org/10.15633/acr.2932>.
- Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, tłum. L. Balter, Poznań 1999.
- Krakowiak C., *Od ordines minores clericorum do ministeria laicorum*, „Studia Liturgiczne” 18 (2023), s. 17–32.
- Krakowiak C., „*Participatio actuosa fidelium*” we Mszy świętej od Piusa X do Konstytucji „*Sacrosanctum Concilium*”, „Liturgia Sacra” 28 (2022) nr 2, s. 149–161, <https://doi.org/10.25167/lis.4918>.
- Krakowiak C., *Święcenia niższe. Posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, Lublin 2019.
- Lécuyer J., *Les Ordres mineurs en question*, „La Maison-Dieu” 102 (1970), s. 97–107.
- Leonhard C., *Symbölchen für den notwendigen Wandel*, „Kompass” 5 (2021), s. 9.
- Litawa K., *Posługi świeckich w liturgii eucharystycznej – zarys historyczny*, „Liturgia Sacra” 29 (2022) nr 1, s. 37–59, <https://doi.org/10.25167/lis.4733>.
- Makowski D., *Między „starą” a „nową” liturgią. Studium nad reformą liturgii rzymskiej w pierwszej fazie odnowy liturgicznej (1964–1967)*, Kraków 2024.
- Makowski D., *Posługi współczesnego Kościoła*, Kraków 2023.
- Makowski D., *Urząd subdiakonatu jako święcenie wyższe. Perspektywa historyczno-prawna rozwoju święceń subdiakonatu do XIII w.*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 37 (2024) nr 1, s. 78–92, <https://doi.org/10.30439/WST.2024.1.4>.

- Małaczyński P., *Wychowanie alumna i kapłana przez liturgię*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 16 (1963) nr 2–3, s. 113–123, <https://doi.org/10.21906/rbl.2927>.
- Mańkowski P., *Po naszymu: Pamiętnik liturgisty*, Kraków 2022.
- Michalczak K., *Posługi świeckich wiernych w życiu Kościoła*, „Teologia Praktyczna” 4 (2003), s. 213–223, <https://doi.org/10.14746/tp.2003.4.12>.
- Midili G., *La Costituzione Liturgica „Sacrosanctum Concilium”, tra risultati e prospettive dei primi cinquant’anni*, „Didaskalia. Revista da Faculdade de Teologia de Lisboa” 45 (2015) nr 1, s. 178–209.
- Molitor R., *Vom Sakrament der Weihe*, t. 1, Regensburg 1938.
- Nadolski B., *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004.
- Noé V., *Nel 200 anniversario della „Sacrosanctum Concilium”*. Storia della Costituzione Liturgica punti di riferimento, „Notitiae” 20 (1983) nr 5, s. 252–269.
- Nowicka U., *Przynależność wiernych do Kościoła według KKKW i KPK*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) nr 1–2, s. 269–298, <https://doi.org/10.21697/pk.2010.53.1-2.14>.
- Parzych-Blakiewicz K., *Laikat w Kościele. Refleksje teologiczne na kanwie „Lumen gentium”*, „Studia Gnesnensia” 30 (2016), s. 181–195.
- Pastuszko, *Nieprawidłowości i przeszkody do święceń (kanony 1040–1049)*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny” 50 (2007) nr 3–4, s. 117–227, <https://doi.org/10.21697/pk.2007.50.3-4.06>.
- Pius XII, *Allocutiones*, „Acta Apostolicae Sedis” 49 (1957), s. 925.
- Pius XII, *Encyklika Mystici Corporis Christi*, „Acta Apostolicae Sedis” 35 (1943), s. 193–248.
- Pius XII, *Konstytucja Apostolska Sacramentum Ordinis*, „Acta Apostolicae Sedis” 40 (1948), s. 5–7.
- Pius XII, *Encyklika Humani generis*, „Acta Apostolicae Sedis” 42 (1950), s. 561–578.
- Pius XII, *Litterae Encyclicae „Mediator Dei et hominum”*. Ad venerabiles fratres Patriarchas Primates Archiepiscopos Episcopos aliosque locorum Ordinarios pacem et communionem cum Apostolica Sede habentes: De sacra Liturgia, „Acta Apostolicae Sedis” 39 (1949), s. 521–595.
- Pontificale Romanum*. Editio typica 1961–1962, a cura di M. Sodi, A. Toniolo, Città del Vaticano 2008.

- Powodowski H., *Liturgia, abo opisanie Mszéy Świętêy, y Obrzędów iéy*, Kraków 1604.
- Ramm M., *Heilige Berufung. Die niederen und höheren Weihen nach der überlieferten Form in ihren Riten erklärt*, Wigratzbad 2010.
- Richter K., *Liturgical Reform as the Means for Church Renewal*, w: *The Meaning of the Liturgy*, ed. A. A. Häussling, Collegeville 1994, s. 119–144.
- Rittner E., *Prawo kościelne katolickie*, t. 1, Lwów 1878.
- Preuss A., Pohle J., *The Sacraments a dogmatic Treatise*, vol. 4, London 1917.
- Sacra Congregatio Concilii, *De laicatu catholico*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, Città del Vaticano 1971, s. 157–214.
- Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *Argumenta, Consilia et Vota, quae Concilio Oecumenico proxime celebrando, proponuntur ut opportunius consulatur disciplinae sacramentorum*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, Città del Vaticano 1971, s. 65–112.
- Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *Instructio*, „*Acta Apostolica Sedis*” 41 (1949), s. 493–514.
- Sacra Congregatio de Propaganda Fide, *Quaestiones pro Concilio Oecumenico*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, Città del Vaticano 1971, s. 243–250.
- Sacra Congregatio S. Officii, *Schema pro Concilio Oecumenico*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, Città del Vaticano 1971, s. 3–17.
- Sacra Rituum Congregatio, *Decretae*, w: *Decreta authentica Congregationis Sacrorum Rituum*, vol. 1, Romae 1898.
- Sacra Rituum Congregatio, *Decretae*, w: *Decreta authentica Congregationis Sacrorum Rituum*, vol. 3, Romae 1898.
- Sacra Rituum Congregatio, *De Missae dialogatae moderatione*, „*Acta Apostolica Sedis*” 14 (1922), s. 505.
- Sacra Rituum Congregatio, *Quae haec Sacra Congregatio suggerenda aut proponenda cen seat Proximo futuro Concilio*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. I/3, Città del Vaticano 1971, s. 255–296.
- Schudy S., *Kapłaństwo Jezusa Chrystusa w nauce Vaticanum II*, „*Collectanea Theologica*” 39 (1969) nr 4, s. 15–32.

- Szaniecki P., *Viventis et videntis*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 11 (1958) nr 6, s. 507–515, <https://doi.org/10.21906/rbl.2689>.
- Sikora A., *Chrzest jako źródło apostołstwa świeckich*, „Teologia i Moralność” 10 (2015) nr 1, s. 81–92, <https://doi.org/10.14746/tim.2015.17.1.5>.
- Sobór Watykański II, Dekret *Ad gentes divinitus*
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna *Lumen gentium*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna *Dei verbum*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*.
- Stefański J., ABP A. Bugnini (1912–1982) – Promotor posoborowej odnowy liturgicznej, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 36 (1983) nr 4, s. 329–334, <https://doi.org/10.21906/rbl.926>.
- Submissio de Schematibus Emendandis, *De schemate Decreti de Sacramento Ordinis*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. II/4 (3–2), Città del Vaticano 1995, s. 525–526.
- Submissio de Schematibus Emendandis, *Litterae card. Aloisi Masella ad card. Confalonieri*, w: *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, vol. II/4 (3–2), Città del Vaticano 1995, s. 528–530.
- Szwagrzyk T., *Dotykanie naczyń świętych i pranie bielizny kielichowej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 12 (1959) nr 2, s. 194–197, <https://doi.org/10.21906/rbl.2713>.
- Szwagrzyk T., *Ministrant do Mszy św. i jego ubiór*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 10 (1957) nr 4–5, s. 317–322, <https://doi.org/10.21906/rbl.2630>.
- Wąsik W., *Ewolucja pojęcia kapłaństwa ministerialnego w prawie kanonicznym Kościoła łacińskiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 9 (2010), s. 163–196.
- Wieland F., *Die genetische Entwicklung der sog. „Ordines Minores” in den drei ersten Jahrhunderten*, Rome 1897.
- Wiltgen M. R., *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*, Warszawa 2001.
- Włodarczyk S., *Biblijne podstawy teologii laikatu*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 32 (1979) nr 2–3, s. 124–130, <https://doi.org/10.21906/rbl.1232>.
- Wożyła K., *Teologia kapłaństwa*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 5 (1977), s. 7–17.
- Wronka Z., *Wprowadzenie w konstytucję o liturgii II Soboru Watykańskiego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 17 (1964) nr 3, 137–146, <https://doi.org/10.21906/rbl.2973>.

Dawid Makowski

Zalewski W., *Mistyczne Ciało Chrystusa. Traktat o Kościele*, Poznań 1962.

Zielinski R. P., *Acolyte and lector. The past, the present and the future. Minor Orders, Ministries, and Incorporation*, Romae 2023.

Żurek A., *Laikat rzymski w świetle „Mów” Leona Wielkiego*, „Vox Patrum” 42-43 (2002) nr 22, s. 293-301, <https://doi.org/10.31743/vp.7160>.